

Економічні теорії національної економіки (частина 1)

Класична політична економія надала економічним теоріям та гіпотезам дійсно наукового характеру. Вона мала два основні розгалуження: французьку школу (фізіократи) та англійську. **Фізіократи** перемістили дослідження зі сфери зовнішнього обігу у сферу внутрішніх економічних проблем, явищ і процесів у державі. Так, наприклад, **Франсуа Кене** (Франція, 1694–1774) розробив першу „*Економічну таблицю*”, яка являла собою спробу кількісного макроекономічного аналізу натуральних та вартісних потоків матеріальних цінностей у національному господарстві країни. Проте у дослідженнях французької школи були значні недоліки: вони визнавали основним джерелом збагачення нації земельні ресурси і залишали поза увагою ефект від взаємодії та постійного розвитку всього комплексу економічних ресурсів нації, шляхів пошуку оптимізації їх використання.

Англійська класична політична економія дала поштовх до більш комплексного аналізу засад функціонування національного господарства. Класики досліджували природу та структуру усіх сфер матеріального виробництва національної економіки в усіх його галузях. Її представники дали перше наукове обґрунтоване визначення процесу функціонування капіталістичної системи господарства на стадії вільної конкуренції, що в той час була притаманна більшості європейських держав, обґрунтували принципи її розвитку – обмежене втручання держави в економічні процеси. Їх вчення містило цілу низку важливих ідей, що розкривали сутність господарської системи держави: уявлення про суспільство, як про єдиний живий організм, цілісну систему, що постійно розвивається (**Уільям Петті**, Англія, 1623–1687); аналіз переходу від первісного до сучасного суспільства та механізм нагромадження національного багатства (**Адам Сміт**, Шотландія, 1723–1790); динаміку нагромадження та розподілу матеріальних статків у суспільстві (**Давід Рікардо**, Англія, 1772–1823).

Першим комплексним вченням про національну економіку вважається **марксизм**. **Карл Маркс** (Німеччина, 1818–1883) та його послідовники розглядали сутність економічної системи суспільства у діалектичному розвитку продуктивних сил і виробничих відносин (безпосереднє виробництво, обмін, розподіл і споживання), а економічну формацію як спосіб їх вираження і постійної боротьби з метою подальшого поступального розвитку, що й до цього часу залишається об’єктивною істиною суспільного розвитку. Ще одним важливим кроком у дослідженні національної господарської системи марксистами є прагнення пояснити механізми взаємодії та взаємозалежності між її структурними елементами та підсистемами: роль держави у суспільстві, принципи ціноутворення, процеси відтворення суспільного способу виробництва, обміну, розподілу і споживання, справедливого та істинно демократичного їх розвитку з урахуванням інтересів усіх членів даного суспільства.

Кейнсіанство (*Джон Мейнард Кейнс*, Англія, 1883–1946) вважається найґрунтовнішим вченням про регулювання національної економіки. Предметом його дослідження є безпосередньо механізм функціонування національної економіки – вплив конкретних методів і форм регулювання економіки на її стан. Згідно з цим напрямом держава повинна глобально впливати на розвиток економіки, а регулювання ринку має здійснюватись через державний бюджет, систему оподаткування, державні закупівлі, державну інвестиційну політику. Кейнсіанці стверджують, що ринковий механізм має доповнюватись державним втручанням в економіку.

Монетаризм (визначальний представник *Мілтон Фрідмен*, США (батьки – вихідці з Західної України), 1912–2006), зосередив увагу на проблемах розвитку національного господарства, що на думку представників цього напрямку, першочергово залежать від грошового обігу. Саме грошовий обіг за даною теорією є основою зростання ВВП, а його порушення – головною причиною інфляційних процесів та виникнення значних диспропорцій в економіці держави. Грошово-кредитна (монетарна) політика разом із законотворенням для підтримання належного функціонування ринкового механізму виступають головними механізмами державного регулювання національної економіки. Головний акцент монетаристи роблять на необмежену свободу підприємництва і не схвалюють стимулювання економічного росту за рахунок державного бюджету. Рівень господарської активності, згідно з їх концепцією, визначається кількістю грошей, наявних в обігу. Збільшення грошової маси в обігу менше 3% на рік сприяє економічному спаду, від 3-5% – економічному зростанню, більше 5% – інфляції. При цьому головними регуляторами економіки виступають кредит, ставка відсотка, грошова маса.

Теорія соціально-ринкового господарства. *Вільгельм Репке* (Швейцарія, 1899–1966) та *Олександр Рюстов* (Німеччина, 1885–1963) з 20-х років ХХ ст. вивчали проблеми суспільного ладу та економічної політики, через поєднання традицій класичного лібералізму, ідеї природного економічного порядку та керівної ролі держави. За визначенням В. Репке, економічна політика держави має гарантувати свободу, під якою слід розуміти суворий порядок в економічній діяльності, що забезпечується через ринок та вільну конкуренцію.

Вальтер Ойкен (Німеччина, 1891–1950), *Ф. Бьом*, *А. Мюллер-Армак*, *Л. Ерхард* та їхні учні, розробили концепцію соціального ринкового господарства, у якій виразно проявилася тенденція до створення систематизованої теорії трансформації тоталітарного ладу з центрально-керованою економікою на демократичний лад на основі вільно-соціальних завдань.

Зміст цього вчення вичерпується тим, що держава в основному обмежується формуванням економічного ладу, тоді як хід господарського процесу і його регулювання (так звана політика процесу) відбувається спонтанно. Державний вплив на господарський процес вони допускали, в традиціях ліберальної думки, тільки у виключних випадках, пов'язаних з

дією екзогенних чинників. Таку позицію відображає відоме гасло ордолібералізму: „Державному плануванню і регулюванню господарського процесу – ні!”. Як бачимо, свою назву ордолібералізм виправдовує повністю, адже „ордо” означає „устрій”, „лад”, а визначена таким чином політика ладу означає не що інше, як запровадження потужного інституційного регулювання.

Головним інструментом політики „соціальної компенсації” А. Мюллер-Армак вважав прогресивне оподаткування осіб з високими доходами та перерозподіл отриманих коштів на користь малозабезпечених у вигляді бюджетних дотацій на утримання дітей, житлових субсидій, будівництво житла тощо. Інша форма соціальної політики – створення розвиненої системи соціального страхування (пенсійного, з безробіття, втрати працездатності) та формування мережі об’єктів соціальної інфраструктури. „Соціальне вирівнювання” вирішує проблему однобічного ринкового утворення доходів як за допомогою соціальних витрат держави, так і завдяки здійсненню податкової політики. Принципи регулювання доходів – значне оподаткування високих доходів, надання пільг для нагромадження, система соціальних виплат непрацездатним та малозабезпеченим. Політика перерозподілу доходів покликана нівелювати значні відмінності у розмірі отриманих доходів, які потенційно могли б стати джерелом соціальної конфронтації у суспільстві. Соціальне ринкове господарство аж ніяк не ідентичне вільній ринковій економіці, яка не виконує функцію вирівнювання, згладжування гострих соціальних суперечностей і конфліктів.

Цільовою настановою соціального ринкового господарства є завдання досягти високого рівня добробуту для переважної більшості членів суспільства в умовах економічної свободи та конкурентного ладу. З цього погляду концепція соціального ринкового господарства є поки що найбільш науково обґрунтованим і доведеним на практиці синтезом лібералізму та державного регулювання в інтересах соціально-економічного прогресу.

Теорія суспільного добробуту А. Пігу. Вагомий внесок у розвиток неокласичних ідей здійснив учень і послідовник *Альфреда Маршалла*, представник Кембріджської школи, неокласик *Артур Сесіл Пігу* (1877–1959). Основні ідеї вченого знайшли відображення у праці „*Економічна теорія добробуту*” (1932), яка започаткувала новий напрям економічних досліджень та перші спроби теоретичного обґрунтування економічних функцій держави.

А. Пігу обґрунтував поняття економічного добробуту та найважливіші його фактори. Стверджуючи, що категорія суспільного добробуту „відображає елементи нашої свідомості” і може бути описана термінами „більше-менше”, вчений свідомо обмежив власне дослідження „рамками тієї сфери суспільного добробуту, в якій можна прямо або побічно застосувати шкалу виміру з допомогою грошей”. Цю сферу суспільного добробуту вчений назвав економічним добробутом. Стверджуючи, що немає чіткої межі між економічним і неекономічним добробутом, А. Пігу звертав увагу на те,

що „економічний добробут не слугує барометром або показником добробуту в цілому”, оскільки „добробут часто змінюється, тоді як економічний добробут залишається на попередньому рівні, і при цьому зміни економічного добробуту рідко відповідають таким самим змінам добробуту в цілому”. Відтак вчений наголошував на тому, що поняття індивідуального добробуту не зводиться до його економічного аспекту і включає такі показники якості життя, як умови довкілля, умови праці та відпочинку, доступність освіти, громадський порядок, медичне обслуговування тощо.

Найважливішим показником економічного добробуту, його „двійником” А. Пігу вважав національний дивіденд – „...ту частку матеріального доходу суспільства (включаючи, певна річ, дохід, який надходить з-за кордону), яка може бути виражена у грошах”. Тим самим економічний добробут учений визначав через національний дохід – величину, яка залишається після вирахування з річного потоку товарів і послуг кінцевого споживання, затрат на відшкодування витрачених капітальних благ.

Стверджуючи, що приватна підприємницька діяльність, яка забезпечує відповідний чистий продукт, може приносити суспільству як винагороди так і витрати, вчений започаткував сучасну **теорію зовнішніх ефектів (екстерналій, витрат переливу)**. Він виокремив:

– **Позитивні зовнішні ефекти**, за яких „граничний приватний чистий продукт менший за відповідний суспільний продукт з тієї причини, що побічні послуги отримує деяка третя сторона, якій технічно важко оплатити ці послуги”. На думку дослідника, прикладами позитивних екстерналій можуть бути випадки:

1) „послугами зручно розташованого маяка в основному користуються ті особи, яких неможливо примусити якимось чином оплачувати ці послуги”;

2) „йдеться про інвестування засобів у облаштування приватних міських парків, хоча публіка до них не допускається, завдяки зелені повітря на околицях парків стає чистішим”;

3) „інвестування ресурсів у будівництво доріг або приватних шляхів, завдяки якому підвищуються ціни на земельні ділянки, розташовані поряд...”;

4) „вкладення коштів у лісопосадки ... установку ліхтарів біля дверей приватних будинків ... інвестування ресурсів, які спрямовуються на очищення викидів із заводських труб...”;

5) „вкладення ресурсів у вирішення фундаментальних наукових проблем, без яких нерідко неможливі відкриття величезної практичної значимості, а також у впровадження винаходів і удосконалень промислових процесів”.

– **Негативні зовнішні ефекти**, за яких „...граничний приватний чистий продукт перевищує суспільний чистий продукт”. На думку вченого, про побічні некомпенсовані збитки для третіх осіб можна говорити за умов, коли, наприклад:

1) „одна людина зайнята тим, що випускає кролів, які спустошують рослинність в угіддях, які належать іншій особі”;

2) „коли власник ділянки, розташованої у житловому кварталі, буде там фабрику, руйнуючи тим самим красу пейзажу, коли він зводить на своїй ділянці будівлю, яка затіняє розташовані поряд будинки або ... не залишає людям місця для відпочинку, що шкодить їхньому здоров'ю і зменшує продуктивність їх праці”.

Використана література:

1. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Пік”, 2009. – 548 с. : іл.

2. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – [2-ге вид., випр.]. – Кіровоград : „КОД”, 2010. – 548 с. : іл.

3. Яковенко Р. В. Використання досягнень Дж. М. Кейнса для зміцнення сучасної України [Електронний ресурс] / Р. В. Яковенко, А. О. Головатий. – Режим доступу : <https://surmasite.wordpress.com/2017/03/12/використання-досягнень-дж-м-кейнса-дл/>. – Назва з титул. екрану.

4. Яковенко Р. В. Роль теорії Карла Маркса у формуванні системи національної безпеки України [Електронний ресурс] / Р. В. Яковенко, А. О. Головатий. – Режим доступу : <https://surmasite.wordpress.com/2017/03/04/роль-теорії-карла-маркса-у-формуванні/>. – Назва з титул. екрану.

5. Яковенко Р. Маркс та вищі України / Р. Яковенко // газета Народне слово. – 2017. – 7 вересня. – С. 6.

6. Яковенко Р. Значення наукової спадщини Фрідріха Ліста для сьогодення України [Електронний ресурс] / Р. В. Яковенко, А. О. Головатий. – Режим доступу : <https://surmasite.wordpress.com/2017/02/16/значення-наукової-спадщини-фрідріха/>. – Назва з титул. екрану.

7. Яковенко Р. В. Державне регулювання економіки : конспект лекцій / Роман Яковенко. – Кіровоград : КНТУ, 2012. – 40 с. : іл.

8. Історія економічних учень : підруч. : у 2 ч. / за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2006. – Ч. 1. – 582 с.

9. Історія економічних учень : підруч. : у 2 ч. / за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2006. – Ч. 2. – 575 с.

Р. В. ЯКОВЕНКО,

к.е.н., доцент